

ХӨГЖМИЙН ФИЛОСОФИЙН ТУХАЙ АСУУДАЛД¹

Т.Дорждагва (Ph.D)

Философийн тэнхим

НШУС.МУИС

Түлхүүр үгс: *Хөгжим, хөгжмийн мөн чанар, онцлог, хөгжмийг судалдаг мэдлэгийн салбарууд, шинжлэх ухааны философи, хөгжмийн философи, хөгжмийн эстетик, хөгжмийн философийн судлагдахуун, хөгжмийн танин мэдэхүй, дуу авиа болон анир чимээгүй, бэлгэдэл, бэлгэ тэмдэг, сэтгэхүй, дотоод ухамсар, сэтгэл хөдлөл, уран сайхны агуулга, хөгжмийн агуулга, цаг хугацаа, хэмнэл, зохирол, хурдац, олон хоолой, тембр, дууны чанга, сул, хөгжим урлагийн бусад төрлөөс ялгагдах онцлог, хөгжмийн функцүүд гэх мэт*

Товч утга: *Зохиогч энэхүү өгүүлэлдээ юуны түрүүнд “Хөгжим” хэмээх үзэгдлийг авч үздэг мэдлэгийн хэд хэдэн салбарыг цохон дурдаад тэдгээрийн судлагдахуунаас хөгжмийн философийн судлагдахууны ялгагдах онцлогийг илрүүлэн гаргах оролдлого хийжээ. Улмаар урлагийн бусад салбараас олон талаар ялгаатай төрөл болох хөгжмийн тухай философийн үндсэн асуудлуудыг авч үзсэн байна. Өгүүлэл дэх анхаарал татсан нэг чухал санаа бол “хөгжим нь эмпирик, бодит ертөнцөөс зааглагдсан, өөрийн хийсвэр чанарын улмаас бусдаас ялгагдах өвөрмөц чанартай ... ийм учраас урлагийн нэгэн төрөл болох хөгжим нь урлагийн, жишээлбэл, үзэж харах төрлүүдээс хожуу үүссэн байх магадлалтай гэсэнд оршино. Тэрчлэн энд хөгжмийн олон функцийг тухай авч үзсэн байна.*

Юуны түрүүнд “Philosophy of music”, “Философия музыки” гэх мэт гадаад хэл дээрх нэр томъёог бид хэрхэн ойлгож байгууштай болох талаар санаагаа илэрийлье. Түүнийг “Хөгжмийн философи” гэж эх хэлнээ буулган хэрэглэж болох юм. Гэхдээ энэ бол “философи” нь “хөгжим”-ийн харьяалал дахь аль нэгэн гэж байгаа бус, утгаа бол “хөгжмийн тухай философи” гэх юм уу, эсвэл “хөгжмийн талаарх философидолт” гэж ойлгууштай юм. Иймэрхүү илэрхийлэл манайд ихэд дэлгэрмэл байгааг цаашид бас бодууштай мэт санагдана. Жишээ нь, орос хэл дээрх “Философия науки”, “Научная философия” гэсэн ялгаатай хоёр нэр томъёог манайд “Шинжлэх ухааны философи” гээд нэг юм болгон ярьж, бичээд явж буй нь үзэгдсээр байна.

“Хөгжим” бол хүний ертөнцөд нэн өргөн тархмал үзэгдэл юм. Түүний тухай мэдлэг ердийн ухамсрын түвшнөөс эхлээд онол, үзэл баримтлал хүртэл өргөн цар хүрээнд дэлгэрсэн байдаг. Тухайлбал, хөгжим нь урлаг судлалын онцгой нэг салбар ухаан болох хөгжим судлалаас гадна сэтгэл судлал, социологи, боловсрол судлал, соёл судлал, тэрчлэн философийн чухал судлагдахуун болдог. Харин энд нэг зүйлийг тодотгох шаардлагатай байгаа юм. Учир юун гэвэл хүмүүс эстетикийг философи мэдлэг гэж ойлгодог ч “хөгжмийн философи”, “хөгжмийн эстетик” хэмээх тодорхой нэр томъёонуудыг төдийлөн ялгаж ойлгохгүй байх нь бий. Тэгвэл хөгжмийн эстетик нь хөгжмийн мэргэжлийн ойлголт, категориудыг түлхүү ашиглаж хөгжим судлалын зорилтыг шийдвэрлэхэд илүүтэй чиглэгддэг бол хөгжмийн философи нь онтологи, эпистемологи, аксиологийн асуудлыг голчлон шийдвэрлэх боломжийг хайдаг юм.

Хөгжмийн философи нь юуны түрүүнд “хөгжим” хэмээх үзэгдлийн мөн чанар, утга холбогдлыг авч үзэх ба дуулдацаар хүртэгдэж, цаг хугацаагаар илэрхийлэгдэж байдаг

¹ Бид энэхүү өгүүллгийг бэлтгэж байх хугацаандаа интернетийн (Википедиа) чөлөөт нэвтэрхий толиос “Хөгжмийн философи” гэдэг сэдвийг авч эх хэлнээ орчуулан буулгасан ба түүнийгээ эл өгүүллгийн хамт МУИС-ийн “Философи, шашин судлал” сэтгүүлд нийтлүүлэхээр саяхан шилжүүлсэн юм. Мөн “Философи, социологи, политологийн хүрээлэн” ТББ-аас 2013 оны 12 дугаар сарын 19-нд зохион байгуулсан “Монголын философичдын Ү1 симпозиум”-д бидний хэлэлцүүлсэн “Хөгжмийн философийн тухайд” гэдэг нэртэй илтгэлийн агуулга голчлон хөгжмийн “байгальлаг” шинжид чиглэгдсэн болохыг уншигчдын сонорт хүргэх нь зүйд нийцэх буй заа.

хөгжмийн уг чанар нь урлагийн бусад салбарын философиос хөгжмийн философийг ялгах өвөрмөц онцлогийг нөхцөлдүүлнэ. Хөгжмийн философийн үндсэн асуудалд хөгжмийн үүсэл, түүний түүхэн ахуй, урлагийн бусад төрлүүдтэй холбогдох харилцаа холбоо, нийгэмд хөгжмийн гүйцэтгэх функц зэргийг хамааруулж үздэг. Хөгжим бүтээх үйл явцын төрх, хөгжмийн хэлбэр, төрөл зүйл, бүтээлийн түүхэн тодорхой үлгэрлэл, хөгжмийн хийц маягийн түүхэн чиглэлүүдийн тухай асуудлыг хөгжим судлалын арга зүйн хүрээнд авч үзэж болно. Хөгжмийн бүтээлийг зохиох, тоглох ерөнхий зүй тогтол, хөгжмийн бүтээлийг хүртэх онцлог гэх мэт хөгжим судлал дахь илүү ерөнхий асуудлууд мөн хөгжмийн философид хамаарагддаг.

Хөгжим бол цаг хугацаанд онцгой байдлаар зохион байгуулагдсан дуу авиа болон анир чимээгүйн тусламжтайгаар уран сайхан чанарыг цогцлон бүрдүүлдэг урлагийн нэн өвөрмөц төрөл болно. Хөгжмийг тэмтрэн барьж, харж, хүрэлцэж болдоггүй, тэр тодорхой агуулгагүй, гэхдээ дуу авиагаар дамжин хүртэгдэж², хүний мэдрэл, сэтгэлд гүнзгий нөлөөлдөг онцлогтой билээ.

“Уран сайхны агуулга” гэдэг нэр томъёо нь *хөгжимлөг* дотоод өвөрмөц чанарт хамаарах бөгөөд энэ нь аливаа урлагийн³ үндэс болдог. Гэтэл хөгжмийн агуулга урлагийн бусад төрлийн агуулгад багтан орохгүй бөгөөд ямар нэгэн аргаар өөрчлөлтгүйгээр шууд дамждаггүй. Хөгжмийн агуулга аль нэгэн цаг үе дэх тодорхой түүхэн болоод ертөнцийг үзэхүйн, үндэсний болоод эстетик чин эрмэлзлэлтэй, тэрчлэн уран бүтээлч бие хүнтэй холбоотой. Хөгжмийн агуулгын онцлог нь гадаад орчноо тусгаж авдагийн адил хүн өөрийнхөө дотоод ертөнцийг тусган авахтай холбоотой байдагт оршино. Хөгжим хүний оюуны амьдралын нууцыг түүний хөгжил өөрчлөлт дунд нь нээн илрүүлдэгт урлагийн өөр нэг ч төрөлд байдаггүй, түүний ховор нандин чанар орших ба хөгжим хүний мэдрэхүйг эстетик чанартай болгодог.

Хөгжмийн танин мэдэхүй болон сэтгэхүйн онцлог нь тодорхой бус, ойлголтын бус чанартай байдаг. Хөгжимд олон эхлэл (мэдрэхүйн, сэтгэцийн, бясалгал-оюуны, оюун бодол-оюун сэхээлэг, совингийн, эмпирик, тоглоомын, интонаци-физиологийн, бие-хөдөлгөөний, ургуулан бодохуйн)-ийг өөртөө хослуулсан ухамсарт чадвар илэрдэг. Хөгжмийн мэдрэмж, сэтгэл хөдлөл бол ахуйн буюу анхдагч сэтгэл хөдлөлтэй адилхан бус. Ийм учраас уран бүтээл болох хөгжмийн утга санаа нь ариун дагшин бөгөөд өөр бодит байдал гэлтэй. Тэгээд ч хөгжмийн уг чанарыг цөөнгүй сэтгэгч туйлын оюун ухааны уг чанартай холбож үзсэн байдаг нь санамсаргүй хэрэг биш ажээ.

Хөгжим хүний сэтгэл зүйн дотоод төлөвт гүн гүнзгий нөлөөлөл үзүүлдэг төдийгүй, үзэл суртал болон ертөнцийг үзэхүйг⁴ тодорхой хэмжээгээр төлөвшүүлэх чадвартай гэдэг баримтыг аль эрт цагаас эхлэн тэмдэглэж иржээ. Жишээ нь, Пифагор “газрын” хөгжим Сансар орчлонгийн зохиролын илрэл юм гэдэгт туйлын итгэлтэй байсан бөгөөд энэ утгаар “хүн төрөлхтөний” ариун сайхан хөгжмийн эгшиглэл нь Сансар орчлонд “ертөнцийн хөгжим” (“musicamundana”)-ийн бүтээсэнтэй агаар нэгэн тийм зохиролт дэг журмыг хүний дотоод ертөнцөд бүтээх чадвартай ажээ⁵. Платон болон Аристотелоос эхлээд шинэ

² Хөгжмийн дүр гол нь сонсголтой холбоотой ч (зарим сурвалжаас үзвэл 5-10 болон түүнээс бага хувь сонсголд хамаарна гэдэг) гадаад сэтгэгдлийн талаарх нарийн төвөгтэй боловсруулалтын үр дүн болох нь ойлгомжтой байдаг гэж зарим судлаачид үзсэн нь бий.

³ Энд ойлголтоор илэрхийлэгддэг уран зохиол, театр, кино гэх мэтчилэн урлагийн бүх төрлийг оролцуулан ярьж байгаа болно.

⁴ Тухайлбал энэ утгаар П.И.Чайковский: “... хөгжим ч, утга зохиол ч, ямар нь ч бай урлаг гэдэг үг жинхэнэ утгаараа зүгээр нэг цэнгэл зугааны төлөө байдаггүй, эдгээр нь хүний нийгмийн бүр илүү гүнзгий хэрэгцээг хангадаг” гэж бичжээ (Игорь Глебов [Асафьев Б. В.]. П. И. Чайковский: его жизнь и творчество. — Петроград, 1922.).

⁵ “Зарим ая аялгуу сэтгэл санааны идэвхигүй байдлыг эмчилж, найдлага үл алдан өөрийгөө уйлуулахгүй байхын тулд бодож олсон зүйл байжээ, энд Пифагор ч өөрийгөө том мастер болохоо харуулсан байна. Бусад аялгуунуудыг тэрээр уур хилэнгийн эсрэг, сэтгэл санаа будилахын эсрэг ашигладаг байжээ. Хүслийг хясах аялгуу ч бас байдаг байжээ” гэж Пифагорын эмчилгээний хөгжмийн тухай Ямвлих бичсэн байна (Ямвлих. О Пифагоровой жизни (эртний грек хэлнээс орчуулсан И. Ю. Мельникова) - М.: Алетейа, 2002).

платонч үзэлтэн⁶ хийгээд шинэ пифагорч үзэлтнүүд хүртэлх эртний Грек, Ромын бусад нэрт сэтгэгчид хөгжмийн гүн гүнзгий уг чанарын тухай мөн ийм үзэл баримталж байжээ.

Урлагийн аливаа төрөл ахуйн аль нэгэн талыг нээн илрүүлэх өөр өөрийн арга барилтай байдаг ба хөгжим нь эмпирик, бодит ертөнцөөс зааглагдсан, өөрийн хийсвэр чанарын улмаас бусдаас ялгагдах өвөрмөц чанартай юм. Хийсвэрлэх чадвар бол сэтгэхүйн хөгжлийн онцгой түвшин мөн бөгөөд ийм учраас урлагийн нэгэн төрөл болох хөгжим нь урлагийн, жишээлбэл, үзэж харах төрлүүдээс хожуу үүссэн байх магадлалтай юм. Энэ тухай судлаач У.Уоллес хөгжмийн хөгжил нь сонсох шинэ чадвар, тэгэхлээр бүр сэтгэхүй буй болсонтой холбоотой⁷ гэж нотлон түүнд ихэд анхаарсан байдаг. Хөгжмийг бүтээх нь эхлээд үзэхэд тийм байгальлаг мэт санагдах ч зөвхөн хангалттай хөгжил бүхий сэтгэхүй шаардах олон талт үйл явц юм.

Хөгжмийн танин мэдэхүй зөвхөн онцгой, өвөрмөц төрөл төдий бус. Ямагт дотоод ухамсарт байж, хүний оюуны суурийг бүрдүүлэх тодорхой бус мэдлэгийн хэсэг болж байдаг. Дуу авиаг бөгөөд аялгагч урлаг болох хөгжим хүний дотоод ухамсарт гүнзгий нэвтрэх чадвартай юм. Дуу авиаг аялага нь логик болон сэтгэл хөдлөлийн нэгдэл мөн боловч энд сэтгэл хөдлөл тэргүүлэх чанартай бөгөөд хөгжмийн логик бүтцийг өвөрмөцөөр “дамжуулагч” байж, нөлөөлөх илүү хүчтэй байдаг ажээ. Үүний ачаар нарийн нийлмэл агуулгыг ч харьцангуйгаар хялбар хүртэх бололцоотой болдог байна. Хөгжим сонсогчид нөлөөлөх сэтгэл хөдлөлийн нөлөөллийг мэргэжилтнүүд урт удаан хугацааны турш судлаж⁸, янз бүрийн хүмүүсийн сэтгэл хөдлөлд хөгжим нөлөөлөх шинж чанар нь сэтгэл судлалын тодорхой зүй тогтолтой холбоотой болохыг энэ салбарын судалгаанууд харуулсан байна^{9,10}. Мөн аялгуу, зохирол, хэмнэл, тембр, дууны чанга, сул, фактур, хурдац гэх зэрэг хөгжмийн хэлний бүх элементүүд сэтгэл хөдлөлийн нөлөөлөлд үлэмж чадавхитай байдийг холбогдох туршилтууд тодорхой харуулсан байна¹¹.

Алив урлаг адил хөгжим нь бэлгэдэлт чанартай боловч түүний бэлгэ тэмдгийн зарчмын ялгаа нь бусад бэлгэ тэмдэг шиг үзэж харагдах бус, сонсогдох төрх чанартайд оршино. “Оюун санаалагийг мэдрэгдэхтэй, уулынхыг хөндийнхтэй, хийсвэрийг тодорхойтой”¹² нэгтгэж ахуйн үзэгдлүүдийг бүрэн бүтэн хүртэх явдлыг хангах бүхэл дүрийг бэлгэдэл бүтээдэг. Хөгжмийн гүнзгий бэлгэдэлт чанар нь С.С. Аверинцевын¹³ хэлсэнчлэн бэлгэ тэмдэгт зуршмал байдаг “юмсын дүр болон гүн дэх утга санаа” санаалагаар эвсэн хослох нөхцөл байдлаар тодорхойлогддог.

Хөгжмийн бодит ахуй нь тоглогчийн ур чадвараар амьд гүйцэтгэл болж дуугардагт оршино. Хөгжим тоглолт нь агшин зуурын, дараа нь ор мөргүй алга болчихдог, эхний чанар нь дахин давтагддаггүй урлаг юм. Энэ нь хөгжмийн агшин шинжид онцгой учир холбогдлыг олгодог юм. Харин хөгжмийн хөгжлийн уг чанар нь уран бүтээлчдийн уран сайхны соёлын түвшний хөгжлөөр тодорхойлогдож байх агаад энэ тал нь урлагийн бусад төрлүүдээс ялгагдах бас нэг онцлог гэж хэлж болно. Уран бүтээлчид нь хүмүүст танин мэдэхүйн бүтээлч төрх чанараа бүрэн дүүрэн илрүүлэх талбарыг нээж өгдөг¹⁴ ажээ.

⁶Жишээ нь платонч шинэ үзэлтэн Аристидийн эхлэл, 3 ном, төгсгөлөөс бүрдэх “Хөгжмийн тухай” гэдэг шастирт этос зүйлийн, өөрөөр хэлбэл, хөгжмийн зан суртахуун хийгээд хүмүүжлийн утга холбогдолд онцгой анхаарал хандуулжээ.

⁷Лангер С. Философия в новом ключе. М.: Республика, 2000. 225 дахь талд

⁸Dowling W. J. The development of music perception and cognition. Foundations of Cognitive Psychology: Core Reading - 2002, p. 481–502 дахь талыг үзнэ үү.

⁹Radford C. Emotions and music: A reply to the cognitivists, The Journal of Aesthetics and Art Criticism – 1989, volume 47, p. 69–76 дахь талыг үзнэ үү.

¹⁰Gabrielsson, A.; Lindstrom, E. (2001). “The influence of musical structure on emotional expression”. Music and Emotion: Theory and Research: 223–243 дахь талыг үзнэ үү .

¹¹Rigg, M. (1937). “An experiment to determine how accurately college students can interpret the intended meanings of musical compositions”. Journal of Experimental Psychology 21: 223–229 дэх талыг үзнэ үү.

¹²Носина В.Б. Символика музыки И.С. Баха. М.: Классика-XXI, 2004. номын 6 дахь талд

¹³Аверинцев С. Символ//Философский словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983. 607 дахь талд.

¹⁴Лукьянов А.В. Идея метакритики «чистой» любви (Философское введение в проблему соотношения диалектики и метафизики). Уфа: РИЦ БашГУ, 2001. — 182 дахь талыг үзнэ үү.

Соёлт амьтан болох хүмүүн бол өөрийн уг чанараар сэтгэхүй хийгээд хэлний үйл ажиллагааны “бүтээгдэхүүн” байдаг, гэхдээ түүний ийм чанарууд нь танин мэдэхүйн үзэгдлийн бүх талыг бүрэн хангах чадваргүй юм. Ярьж хэлэх нь анхандаа илүү баялаг байсан сэтгэлгээний утга санааг өөрөө явцууруулдаг. Тийм учраас ярьж буй хүний бус, харин “бодож байгаа” хүний үйл ажиллагаатай холбоотой оюуны амьдралын илрэлүүд анхаарал татах болно. Хөгжим нь оюуны энэ талыг түүний совингийн талтай, мөн логик хийгээд сэтгэл хөдлөлийн, дүрийн хийгээд үндэслэлтэй сэтгэхүйг өөртөө нэгдүүлэх чадвартай хамт хөгжүүлдэг. Хөгжим нь үл нийцэж хослох мэт талуудын шүргэлцэх цэгийг санамсаргүй нээж, стандарт бусаар сэтгэхийг санал болгож, ердийн үзэгдэлд гажууд зүйлийг буй болгодог. Ийм учраас хөгжмийн уран сайхныг хүртэн эзэмших нь үнэнийг олох адил баяр баясгалан юм. Хөгжмийн агуу чанарыг магтан дуулж Америкийн хөгжмийн онолч Джеральд Левинсон (Jerrod Levinson): хөгжмийн хэл нь өөрийн илэрхийллийн хувьд ердийн буюу ойлголтын хэл лүгээ адил харилцааны тэмдгийн тогтолцоо юм¹⁵ гэж хэлжээ.

Хөгжмийг ойлгох нь хүний мөн чанарт далдлагдан нуугдсан буюу өөрөө мэдэхгүй байгаа оюуных нь хүчийг дайчилж, суу билэгийг нь, өөрөөр хэлбэл шинийг бүтээх чадварыг нь нээж өгнө, хөгжимтэй холбогдсон хэн болгон сайхан боломжийг түүнээс олж, өөрийн танин мэдэхүйн бололцоогоо сэрээдэг болохыг бид санаж явах ёстой. Хөгжим нь зөвхөн цэнгээн баясгах төдийгүй, тайвшруулах, урам зориг өгөх, идэвхижүүлэх, сэтгэл санааг аварч хамгаалах, тэрчлэн эстетикийн, ёс суртахууны, үзэл санаа-үзэл суртлын, сурган хүмүүжүүлэх, анагаан илааришуулах гэхчлэн олон функцтэй байна. Ийнхүү хөгжмийн ач тус, буяныг дэлгээд баршгүй юм. Дараагийн удаад бид хөгжимд холбогдох аксиологийн асуудалд анхаарлаа хандуулах болно.

ABSTRACT

Author of this article centralized his attention to feature and importance of music in epistemology and gravitated to concern interrelation between music and human's inner world. According to author a music, as other kind of art, have a symbol, it's specific is not possible to see and touch, but only possible to hear. A melody is synthesis of logical and emotional aspects of human mental activity. However, emotional aspect is as a top priority in their interrelation. Perception of music gives man a special kind of cognition, characterized by ability to penetrate into the essence of phenomena.

¹⁵ Jerrod Levinson, Musical Thinking, Journal of Music and Meaning, Fall 2003, vol. 1, section 2-т үзнэ үү.

НОМ ЗҮЙ

1. Аверинцев С. Символ// Философский словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983.
2. Бахтизина Д.И. Бытие и духовность музыки. Уфа: РИЦ БашГУ, 2008.
3. Бердяев Н.А. Смысл творчества. М.: АСТ: Астрель, 2010.
4. Глебов Игорь [Асафьев Б. В.]. П. И. Чайковский: его жизнь и творчество. — Петроград, 1922.
5. Лангер С. Философия в новом ключе. М.: Республика, 2000.
6. Лукьянов А.В. Идея метакритики «чистой» любви (Философское введение в проблему соотношения диалектики и метафизики). Уфа: РИЦ БашГУ, 2001.
7. Носина В.Б. Символика музыки И.С. Баха. М.: Классика-XXI, 2004.
8. Ямвлих. О Пифагоровой жизни (эртний грек хэлнээс орчуулсан И. Ю. Мельникова) - М.: Алетейа, 2002.
9. Dowling W. J. The development of music perception and cognition. Foundations of Cognitive Psychology: Core Reading, 2002.
10. Gabrielsson, A.; Lindstrom, E. (2001). "The influence of musical structure on emotional expression". Music and Emotion: Theory and Research.
11. Jerrold Levinson, Musical Thinking, Journal of Music and Meaning, Fall 2003, vol. 1, section 2
12. Radford C. Emotions and music: A reply to the cognitivists, The Journal of Aesthetics and Art Criticism – 1989, volume 47.
13. Rigg, M. (1937). «An experiment to determine how accurately college students can interpret the intended meanings of musical compositions». Journal of Experimental Psychology 21.